

สถาบันพระมหากษัตริย์ กับกระบวนการสร้าง รัฐธรรมนูญจารีตประเพณี ว่าด้วยการรัฐประหาร¹

บีจูนี กองแก้ว²

บทคัดย่อ

งานเขียนนี้ทำการศึกษาถึงการรัฐประหารที่เกิดขึ้นทั้ง 12 ครั้งโดยพิจารณาจากบทบาทความสัมพันธ์ของสถาบันพระมหากษัตริย์กับการรัฐประหารที่เกิดขึ้นและข้อถกเถียงทางกฎหมายที่เกิดขึ้นต่อการรัฐประหาร จากการศึกษาพบว่าสามารถแบ่งบทบาทของสถาบันพระมหากษัตริย์กับการรัฐประหารได้ 3 ช่วงเวลา ดังนี้ คือ ช่วงที่ 1 พ.ศ.2475 - 2500 ซึ่งเป็นช่วงการรัฐประหารก่อนการก่อตัวเป็นรูปแบบจารีตประเพณี ช่วงที่ 2 พ.ศ.2501 - พ.ศ.2516 การรัฐประหารในช่วงที่ก่อตัวเป็นจารีตประเพณี ช่วงที่ 3 พ.ศ.2517 - พ.ศ.2549 การรัฐประหารตามจารีตประเพณี โดยจะแสดงให้เห็นว่าการรัฐประหารได้มีการพัฒนารูปแบบของการรัฐประหารมาอย่างซ้ำๆ จนในที่สุดก็ปรากฏรูปแบบของการรัฐประหารที่ชัดเจน โดยมีสถาบันพระมหากษัตริย์เป็นส่วนหนึ่งในการสร้าง

¹ บทความนี้เรียบเรียงจากวิทยานิพนธ์ เรื่อง สถาบันพระมหากษัตริย์กับกระบวนการสร้างรัฐธรรมนูญจารีตประเพณีว่าด้วยการรัฐประหาร” (วิทยานิพนธ์ นิติศาสตรมหาบัณฑิต คณะนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 2555).

² นิติศาสตรมหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยเชียงใหม่

การเป็นรัฐธรรมนูญจารีตประเพณีที่ได้รับการยอมรับจากประชาชน

ABSTRACT

This article is a study of the coup d'état that have taken place in Thailand for all together twelve times by considering the role of the relationship of the monarch and the coup d'état, as well as legal debates that have arisen related to coup d'état. From the study, the student has found that the role of the monarch and the coup d'état could be divided into three periods of time, which are the 1st period, between B.E. 2475-2500, which was the coup d'état period before they were organized customary; the 2nd period, between B.E. 2501-2516, the coup d'état during the custom organization; and the 3rd period, between 2517-2549, the custom coup d'état. The summary will show how the pattern of coup d'état has been gradually developed until it nally has its own clear pattern with the monarch playing a part in creating the constitutional customary that is deemed to be acceptable by the general public

บทนำ

การเปลี่ยนแปลงการปกครองในเช้าวันที่ 24 มิถุนายน พ.ศ. 2475 โดยคณะราษฎร ผู้ซึ่งทำการเปลี่ยนแปลงการปกครองจากระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ไปสู่การปกครองระบอบประชาธิปไตย ทำให้ประเทศไทยมีรัฐธรรมนูญเป็นกฎหมายสูงสุดในการปกครองประเทศ ในประกาศคณะราษฎร ฉบับที่ 1 ได้วางหลักการของประชาธิปไตยที่สำคัญคือ อำนาจอธิปไตยเป็นของปวงชน โดยมีสภาผู้แทนราษฎรเป็นองค์กรปกครองสูงสุดในการใช้อำนาจอธิปไตย และมีพระมหากษัตริย์ซึ่งอยู่ภายใต้กฎหมายเป็นประมุขของประเทศ พระมหากษัตริย์จะกระทำการใดๆ ต้องได้รับความเห็นชอบจากสภาผู้แทนราษฎรเท่านั้น หลักการดังกล่าวยังปรากฏในพระราชบัญญัติธรรมนูญการปกครองแผ่นดินสยาม

ชั่วคราว พ.ศ. 2475

สถาบันพระมหากษัตริย์ในฐานะที่เป็นองค์กรทางการเมืองหนึ่งที่มีรัฐธรรมนูญให้การรับรองและกำหนดไว้ในรัฐธรรมนูญ ดังนั้น สถาบันพระมหากษัตริย์จึงมีหน้าที่พื้นฐานในการพิทักษ์รัฐธรรมนูญอันเนื่องมาจากรัฐธรรมนูญเป็นอำนาจที่สถาปนาสถาบันพระมหากษัตริย์³ และยังต้องมีความเป็นกลางทางการเมือง ไม่เข้าข้างฝ่ายใดฝ่ายหนึ่ง อีกทั้งยังต้องสนับสนุนคณะรัฐบาลที่มาจากประชาชนในกรณีที่เกิดเหตุการณ์ที่ไม่ถูกต้องตามรัฐธรรมนูญ และไม่เป็นตามการปกครองระบอบประชาธิปไตย

แต่อย่างไรก็ดี ภายหลังจากการเปลี่ยนแปลงการปกครองแบบฉับพลันทำให้ข้าราชการ ประชาชนยังขาดความเข้าใจในระบบการปกครองใหม่ที่เกิดขึ้น รวมถึงกลุ่มเจ้านายที่แต่เดิมเคยมีอำนาจก็ถูกลดบทบาทลง จึงทำให้เกิดภาวะพึ่งพาอาศัย (symbiosis) ทางการเมือง ระหว่างรัฐราชการที่ไร้ความชอบธรรมกับพระมหากษัตริย์ที่ไร้อำนาจปกครองโดยตรง⁴ อันเนื่องมาจากเดิมที่พระมหากษัตริย์มีพระราชอำนาจสูงสุดและมีความชอบธรรมในการปกครองประเทศตามระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ กลับต้องพึ่งพารัฐซึ่งเป็นผู้ที่มีอำนาจปกครองโดยตรงตามการปกครองระบอบใหม่ โดยใช้อำนาจผ่านทางองค์กรต่างๆ ไม่ว่าจะเป็น คณะกรรมการราษฎร สภาผู้แทนราษฎร หรือศาล ไม่สามารถใช้อำนาจในการปกครองประเทศโดยตรงได้อีกต่อไป ในขณะที่เดียวกัน รัฐราชการที่เกิดมาจากการปฏิวัตินั้น เป็นรัฐที่ปกครองประเทศโดยการได้มาซึ่งอำนาจที่มีชอบธรรม จึงต้องอาศัยความชอบธรรมจากพระมหากษัตริย์เช่นกัน ทำให้เกิดสภาวะการพึ่งพาอาศัยกันของพระมหากษัตริย์และรัฐราชการลักษณะเช่นนี้ ปรากฏให้เห็นอยู่อย่างชัดเจนแม้กระทั่งในปัจจุบัน ดังเช่นการทูลเกล้าถวายรัฐธรรมนูญหรือธรรมนูญฉบับใหม่ให้พระมหากษัตริย์ทรงลงพระ

³ สมชาย ปรีชาศิลปกุล, สถาบันกษัตริย์ในระบบประชาธิปไตย, วิชาษา, ปีที่ 6 ฉบับที่ 1 ลำดับที่ 41 16 มีนาคม - 30 เมษายน, 2555, หน้า 19-20.

⁴ เกษียร เตชะพีระ, คำตาม. ฟาเดียวกัน, ปีที่ 1 ฉบับที่ 3 กรกฎาคม-กันยายน, 2546, หน้า 138-139.

ปรมาภิไธยเพื่อแสดงถึงความชอบธรรมภายหลังการรัฐประหาร

ทั้งนี้ จากการศึกษาเหตุการณ์ทางการเมือง เราจะพบว่ามีกรรัฐประหารเกิดขึ้นถึง 12 ครั้งในประเทศไทย จนอาจเรียกได้ว่าการรัฐประหารเป็นส่วนหนึ่งของการเมืองไทย มาตลอดเวลากว่า 80 ปี ของการเปลี่ยนแปลงการปกครอง สิ่งที่จะเห็นได้จากการรัฐประหารครั้งล่าสุด พ.ศ.2549 คือขั้นตอนของการรัฐประหาร โดยเริ่มจากการรัฐประหารเป็นผลสำเร็จ คณะรัฐประหารเข้าเฝ้าพระมหากษัตริย์เพื่อถวายรายงานสถานการณ์ที่เกิดขึ้น ยกเลิกรัฐธรรมนูญที่ประกาศใช้อยู่ในขณะนั้น และถวายรัฐธรรมนูญฉบับใหม่ซึ่งเป็นของคณะรัฐประหาร ให้พระมหากษัตริย์ทรงลงพระปรมาภิไธยประกาศใช้ แทนรัฐธรรมนูญฉบับเดิมที่ได้ถูกยกเลิกไป ตลอดทั้งมีการตั้งรัฐบาลชั่วคราวขึ้นเพื่อบริหารประเทศ ขั้นตอนดังกล่าวข้างต้นนั้น มิได้มีข้อกำหนดอันเป็นลายลักษณ์อักษร และได้เกิดขึ้นตั้งแต่ครั้งแรกของการรัฐประหาร หากแต่เป็นสิ่งที่ค่อยๆ สร้างขึ้น และได้รับการปฏิบัติ ยอมรับตามกันมา จนกระทั่งกลายเป็นสิ่งที่เป็นเสมือนจารีตประเพณีทางรัฐธรรมนูญ

งานเขียนนี้จะแสดงถึงการก่อกำเนิดความเปลี่ยนแปลง ในเชิงความสัมพันธ์ระหว่างสถาบันพระมหากษัตริย์กับกระบวนการสร้างรัฐธรรมนูญจารีตประเพณีที่ว่าด้วยการรัฐประหาร ที่ค่อยๆ ก่อตัวขึ้นและได้รับการยอมรับโดยทั่วไปผ่านทฤษฎีรัฐธรรมนูญจารีตประเพณี โดยแบ่งการรัฐประหารออกเป็น 3 ช่วงเวลา ช่วงที่ 1 ช่วงเวลาก่อนการก่อตัวเป็นรูปแบบจารีตประเพณี พ.ศ.2475 – 2500 ช่วงที่ 2 ช่วงเวลาการก่อตัวเป็นรูปแบบจารีตประเพณี พ.ศ.2501 – 2516 และช่วงที่ 3 เป็นช่วงเวลาการรัฐประหารเป็นรูปแบบที่ชัดเจนและกลายเป็นรูปแบบจารีตประเพณีของการรัฐประหาร พ.ศ.2517 – 2549

ช่วงที่ 1 ช่วงเวลาก่อนการก่อตัวเป็นรูปแบบ จารีตประเพณี คือ พ.ศ.2475 – 2500

ช่วงเวลานี้เป็นช่วงเวลาตั้งแต่ภายหลังการเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ.

2475 จนกระทั่ง พ.ศ.2500 ซึ่งเป็นช่วงที่เริ่มวางแนวทางการปกครองระบอบใหม่ ภายหลังจากการปกครองระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ที่ยาวนาน พระบารมีของพระมหากษัตริย์ รวมถึงกลุ่มเจ้านายมีอำนาจและมีรากฐานที่มั่นคงอยู่ในประเทศไทย ดังนั้นเมื่อเกิดการเปลี่ยนแปลงการปกครองขึ้น กลุ่มเจ้านายทั้งหลายย่อมเกิดความไม่พอใจต่อการปกครองระบอบใหม่ ที่ลดทอนอำนาจเดิมของกลุ่มตน ในช่วงแรกของการเปลี่ยนแปลงการปกครองนั้น จึงเป็นช่วงของการประนีประนอมกันระหว่างกลุ่มเจ้านายผู้สูญเสียอำนาจกับคณะราษฎรผู้ทำการเปลี่ยนแปลงการปกครอง รวมถึงมีความพยายามในการป้องกันการรัฐประหารยึดอำนาจคณะราษฎรจากกลุ่มที่ไม่พอใจต่อการเปลี่ยนแปลงการปกครอง จึงเกิดความพยายามหาข้ออธิบายเพื่อป้องกันเหตุการณ์ยึดอำนาจที่อาจเกิดขึ้นในอนาคต

โดยหลังจากที่คณะราษฎร ที่นำโดยพระยาพหลพลพยุหเสนาได้ทำการยึดอำนาจการปกครองเป็นที่เรียบร้อยแล้ว ก็ได้ทำการส่งผู้แทนนำหนังสือเพื่อกราบบังคมทูลถวายพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวฯ ในวันที่ 24 มิถุนายน พ.ศ.2475 ให้พระองค์ยอมรับเป็นพระมหากษัตริย์ภายใต้รัฐธรรมนูญ และให้ทรงพระราชทานรัฐธรรมนูญ พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวฯ ทรงเสด็จกลับสู่พระนครโดยรถไฟในเวลาเที่ยงคืนของวันที่ 25 มิถุนายน พ.ศ.2475 มาประทับที่พระราชวังดุสิต ต่อมาในวันที่ 26 มิถุนายน พ.ศ.2475 คณะราษฎรได้ทำการส่งสาสน์ 2 ฉบับ เพื่อให้พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวฯ ทรงลงพระปรมาภิไธย ฉบับหนึ่งคือธรรมนูญการปกครองแผ่นดินสยาม พ.ศ.2475 และอีกฉบับหนึ่งคือ พระราชกำหนดนิรโทษกรรมคณะราษฎรนั่นเอง โดยพระบาทสมเด็จพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวฯ ทรงลงพระปรมาภิไธยในพระราชกำหนดนิรโทษกรรมเพียงฉบับเดียว และทรงลงพระปรมาภิไธยในร่างธรรมนูญการปกครองแผ่นดินสยาม พ.ศ.2475 ในวันที่ 27 มิถุนายน พ.ศ.2475 โดยทรงใช้คำว่า “ชั่วคราว” ต่อท้าย การปกครองในระบอบใหม่ก็ได้เริ่มต้นขึ้นในบ่ายวันที่ 28 มิถุนายน พ.ศ.2475 ภายใต้อำนาจของรัฐธรรมนูญการปกครองแผ่นดินสยามชั่วคราว พ.ศ.2475” ซึ่งมีการบัญญัติถึงอำนาจอธิปไตย

ว่าเป็นของประชาชน เมืองครุฑที่ใช้อำนาจแทนประชาชน 4 องค์กร ได้แก่ พระมหากษัตริย์ สถาผู้แทนราษฎร คณะกรรมการราษฎร และศาลยุติธรรม

ต่อมาได้มีการเลือกอนุกรรมการร่างรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรสยาม พ.ศ.2475 ขึ้น โดยมีอนุกรรมการทั้งหมด 9 ท่าน และมีหลวงประดิษฐมนูธรรมเพียงท่านเดียวที่เป็นอนุกรรมการที่มาจากคณะราษฎร⁵ ระหว่างการร่างรัฐธรรมนูญนั้น เกิดการแย่งชิงอำนาจกันระหว่างฝ่ายเจ้าซึ่งเป็นเจ้าของอำนาจเดิมกับฝ่ายคณะราษฎรที่ทำการเปลี่ยนแปลงการปกครอง โดยธรรมนูญที่ร่างขึ้นใหม่นี้มีประเด็นสำคัญที่เป็นข้อโต้เถียงอย่างหนึ่งก็คือสถานะของกลุ่มเจ้า เนื่องจากตามร่างฉบับใหม่นี้กำหนดให้พระมหากษัตริย์รวมถึงพระบรมวงศานุวงศ์ทรงอยู่เหนือการเมือง ซึ่งเป็นที่รู้กันมาก่อนการเปลี่ยนแปลงการปกครองนั้นกลุ่มที่มีบทบาทในการปกครองประเทศส่วนใหญ่เป็นกลุ่มเจ้า การจำกัดบทบาทจึงนำมาซึ่งความไม่พอใจและการโต้แย้งของกลุ่มเจ้า จนในที่สุดได้มีการนำประเด็นดังกล่าวถวายให้พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวฯ ทรงมีพระบรมราชวินิจฉัย ซึ่งพระองค์ก็ทรงเห็นด้วยว่าเจ้านายควรอยู่เหนือการเมืองและหากสภายกเลิกบทบัญญัตินี้ออกอันเนื่องมาจากมีพวกเจ้าไม่พอใจนั้น พระองค์ก็จะไม่ทรงลงพระปรมาภิไธยในรัฐธรรมนูญฉบับถาวร⁶

ความขัดแย้งดังกล่าว นำไปสู่การมีพระราชดำรัสถึงบทบาทของพระมหากษัตริย์ในการพิทักษ์รัฐธรรมนูญเมื่อเกิดการกบฏล้มล้างรัฐธรรมนูญ โดยทรงมีพระราชดำรัสเมื่อครั้งที่พระยาพหลพลพยุหเสนาได้เข้าเฝ้าและกราบทูลถึงการพิทักษ์รัฐธรรมนูญของพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวฯ ที่ว่าควรเขียนไว้ในรัฐธรรมนูญหรือไม่ว่า พระมหากษัตริย์มีหน้าที่พิทักษ์รัฐธรรมนูญ พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าฯ จึงมีรับสั่งให้พระยาพหลพลพยุหเสนาและนายปรีดี พนมยงค์ เข้าเฝ้าฯ โดยมีพระราชดำรัสว่าไม่ต้องเขียนเนื่องจากพระมหากษัตริย์มีหน้า

⁵ สุพจน์ ด้านตระกูล, ประวัติรัฐธรรมนูญ, (นนทบุรี: สถาบันวิทยาศาสตร์สังคม, 2550), หน้า 22.

⁶ ยาสูกิจิ ยาตาเบ, บันทึกของทูตญี่ปุ่น ผู้เห็นเหตุการณ์ปฏิวัติ 2475 การปฏิวัติและการเปลี่ยนแปลงในประเทศไทย, (กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มติชนปากเกร็ด, 2550), หน้า 66-67.

ที่พิทักษ์รัฐธรรมนูญอยู่แล้ว ยังทรงรับสั่งด้วยว่าหากมีทหารที่ถูกปลดกองหนุนไปจะคิดล้มล้างรัฐบาลขึ้นมาแล้วทูลเกล้าถวายรัฐธรรมนูญใหม่ให้ทรงลงพระปรมาภิไธย พระองค์ก็จะถือว่าเป็นกบฏ

“พระยาพหลกราบบังคมทูลว่าการทรงพิทักษ์รัฐธรรมนูญนั้นจะทรงทำอย่างไร พระปกเกล้าฯ รับสั่งว่า ถ้ารัฐบาลเสนอเรื่องใดที่ขัดรัฐธรรมนูญ พระองค์ก็ส่งกลับคืนไป โดยไม่ทรงลงพระปรมาภิไธยให้ พระยาพหลฯ กราบทูลต่อไปว่า คณะราษฎรเป็นห่วงว่า นายทหารที่ถูกปลดกองหนุนไปจะคิดล้มล้างรัฐบาลขึ้นมา แล้วจะทูลเกล้าถวาย รัฐธรรมนูญใหม่ของพวกเขาให้ทรงลงพระปรมาภิไธย จะโปรดเกล้าฯอย่างไร รับสั่งว่า พระองค์จะถือว่า พวกนั้นเป็นกบฏ และในฐานะจอมทัพ พระองค์จะถือว่าพวกนั้นเป็นราชศัตรูที่ขัดพระบรมราชโองการ ถ้าพวกนั้นจะบังคับให้พระองค์ทรงลงพระปรมาภิไธย พระองค์ก็จะสละราชสมบัติ ให้พวกเขาหาเจ้านายองค์อื่นลงพระปรมาภิไธยให้”

จากพระราชดำรัสดังกล่าว เป็นจุดเริ่มต้นแนวคิดพระมหากษัตริย์อยู่ในฐานะผู้ปกป้องรัฐธรรมนูญ ซึ่งปรากฏขึ้นครั้งแรกภายหลังจากการเปลี่ยนแปลงการปกครองไม่นาน

นอกจากนี้ เมื่อมีการยกร่างรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรสยามเสร็จแล้ว และได้มีการเสนอเข้าสู่สภาผู้แทนราษฎรในวันที่ 16 พฤศจิกายน พ.ศ.2475 พระยามโนปกรณนิติธาดา ประธานอนุกรรมการยกร่างรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรสยาม พ.ศ.2475 ได้ทำคำแถลงมีเนื้อหาบางตอน ดังนี้

“อนึ่ง ข้าพเจ้าขอเสนอด้วยว่า ในการร่างรัฐธรรมนูญนี้ อนุกรรมการได้ทำการติดต่อกับพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวตลอดเวลา จนถึงอาจจะกล่าวได้ว่าได้ร่วมมือกันทำข้อความตลอดในร่างที่เสนอมานี้ ได้ทูลเกล้าฯ ถวาย

⁷ ปรีดี พนมยงค์, “จงพิทักษ์เจตนารมณ์ประชาธิปไตยสมบูรณ์ของวีรชน 14 ตุลาคม, ปรีดี พนมยงค์ กับสังคมไทย, กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2526, หน้า 440.

และทรงเห็นชอบด้วยทุกประการแล้ว และที่กล่าวได้ว่าทรงเห็นชอบนั้น ไม่ใช่แค่เพียงทรงเห็นชอบด้วยอย่างข้อความที่กราบบังคมทูลขึ้นไป ยิ่งกว่านั้น เป็นที่พอพระราชหฤทัยมาก...”⁸

กระทั่งในวันที่ 10 ธันวาคม พ.ศ.2475 ก็ได้มีการประกาศใช้รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรสยาม พ.ศ.2475 จากพระราชดำริและคำปรารภในรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรสยาม พ.ศ.2475 แสดงให้เห็นถึงแนวทางคำอธิบายเริ่มแรกของพระราชอำนาจของพระมหากษัตริย์ที่ทรงมีต่อรัฐธรรมนูญ คือทรงอยู่ในฐานะที่เป็นผู้ปกป้องพิทักษ์รัฐธรรมนูญ อันเนื่องมาจากรัฐธรรมนูญเป็นอำนาจที่สถาปนาสถาบันพระมหากษัตริย์ให้คงอยู่⁹ และหากการกระทำใดที่ไม่เป็นไปตามรัฐธรรมนูญ ขัดต่อรัฐธรรมนูญแล้วนั้น พระองค์ก็จะไม่ทรงลงพระปรมาภิไธย¹⁰ ดังนั้น ในกรณีที่เกิดการรัฐประหาร หากพิจารณาตามแนวทางในการพิทักษ์รัฐธรรมนูญของพระมหากษัตริย์ ผู้ที่ก่อการรัฐประหารนั้นจะถูกถือได้ว่าเป็นกบฏ

แต่อย่างไรก็ดี จากเหตุการณ์การเปลี่ยนแปลงการปกครองทั้งหมดที่เกิดขึ้น แม้จะดูเหมือนเป็นการเปลี่ยนแปลงที่เรียบง่าย ไม่มีความรุนแรงอันใด แต่ความไม่พอใจของกลุ่มเจ้าที่แต่เดิมเคยมีอำนาจต้องเสียอำนาจไป การขาดความเข้าใจอันดีในระบอบการปกครองใหม่ อีกทั้งยังมีความขัดแย้งที่เกิดขึ้นจากการร่างรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรสยาม พ.ศ.2475 ฉบับถาวร และความขัดแย้งจากการเสนอร่างเค้าโครงการเศรษฐกิจแห่งชาติ

ทำให้ในวันที่ 1 เมษายน พ.ศ.2476 พระยามโนปกรณนิติธาดา นายกรัฐมนตรีในขณะนั้นได้อ้างถึงความวุ่นวายที่เกิดขึ้นในสภาผู้แทนราษฎร อัน

⁸ สุพจน์ ด้านตระกูล, อ้างแล้ว, หน้า 23-24.

⁹ สมชาย ปรีชาศิลปกุล, อ้างแล้ว, หน้า 19-20.

¹⁰ หยุต แสงอุทัย, คำบรรยายชั้นปริญญาโท คณะรัฐศาสตร์ หลักสูตรรัฐธรรมนูญและกฎหมายเลือกตั้งทั่วไป, อ้างแล้ว, หน้า 208.

เกิดจากการวางแนวนโยบายด้านเศรษฐกิจ¹¹ ทำการรัฐประหารโดยทำการยึดอำนาจจากสภาผู้แทนราษฎรของตนเอง ประกาศพระราชกฤษฎีกาซึ่งเป็นกฎหมายที่มีลำดับชั้นต่ำกว่ารัฐธรรมนูญมาดใช้รัฐธรรมนูญบางมาตรา ส่วนบทบัญญัติอื่นๆ ในรัฐธรรมนูญที่ไม่ขัดกับพระราชกฤษฎีกานี้ให้คงใช้อยู่ต่อไป ทำการปิดสภาผู้แทนราษฎร และตั้งคณะรัฐมนตรีชุดใหม่¹² โดยให้คณะรัฐมนตรีชุดใหม่เป็นผู้ใช้อำนาจต่างๆ ตามที่รัฐธรรมนูญได้ให้ไว้แก่คณะรัฐมนตรี ข้ออ้างหลักในการทำการรัฐประหารในครั้งนี้ คือ ปัญหาคอมมิวนิสต์¹³

ในที่สุดสภาผู้แทนราษฎรก็ได้ถูกปิดลง รัฐธรรมนูญที่เพิ่งมีการประกาศใช้ไม่นานก็ได้ถูกดัดใช้บังคับในบางมาตรา ข้าราชการอาวุโสจากระบบเก่าได้กุมอำนาจทางการเมือง คณะรัฐมนตรีกลายเป็นองค์กรทางการเมืองเดียวที่ใช้อำนาจทั้งด้านนิติบัญญัติและด้านบริหาร¹⁴ มีการตั้งคณะรัฐมนตรีชุดใหม่โดยการตราเป็นพระราชกฤษฎีกา โดยมีพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวฯ เป็นผู้ลงพระปรมาภิไธย การรัฐประหารครั้งนี้จึงเป็นการการรัฐประหารที่อาศัยการประกาศพระราชกฤษฎีกาเพียงฉบับเดียว ในการงดใช้กฎหมายที่มีลำดับสูงกว่าเช่นรัฐธรรมนูญได้

หากพิจารณาจากหลักการที่พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวฯ ได้ทรงตรัสไว้กับพระยาพหลพลพยุหเสนา ในการพิทักษ์รัฐธรรมนูญนั้น การออกพระราชกฤษฎีกาปิดสภาและดใช้รัฐธรรมนูญบางมาตราของพระยามโนปกรณนิติธาดา แม้จะไม่ถึงกับเป็นล้มล้างรัฐธรรมนูญแต่ก็ถือว่าการกระทำดังกล่าว มิได้เป็นไปตามวิถีทางของรัฐธรรมนูญ การรัฐประหารในครั้งนี้อาจไม่เป็นผล หาก

¹¹ ชาญวิทย์ เกษตรศิริ, ประวัติการเมืองไทย, (กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์ดอกหญ้า, 2538), หน้า 125-128.

¹² พระราชกฤษฎีกา ให้ปิดประชุมสภาผู้แทนราษฎร และตั้งคณะรัฐมนตรีชุดใหม่, 1 เมษายน 2476 ราชกิจจานุเบกษา เล่ม 50 หน้า 1.

¹³ อารังศักดิ์ เพชรเลิศอนันต์, “ข้ออ้าง” การปฏิวัติ-รัฐประหาร-กบฏในการเมืองไทยปัจจุบัน: บทวิเคราะห์และเอกสาร, มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์, 2550, หน้า 25.

¹⁴ ชาญวิทย์ เกษตรศิริ, อ้างแล้ว, หน้า 125-128.

พระองค์ทรงปฏิเสธที่จะลงพระปรมาภิไธยในพระราชกฤษฎีกาฉบับดังกล่าว¹⁵ การออกพระราชกฤษฎีกาฉบับนี้ คือการรัฐประหารที่แอบอ้างพระบารมีและเป็นการทำให้สถาบันพระมหากษัตริย์ลงมาสู่ความขัดแย้งทางการเมือง ภายหลังการเปลี่ยนแปลงการปกครอง¹⁶

หลังจากการรัฐประหารตนเองของพระยามโนปกรณนิติธาดาเพียง 2 เดือน พระยาพหลพลพยุหเสนา ได้มีหนังสือถึงพระยามโนปกรณนิติธาดา แจ้งให้คณะรัฐบาลของพระยามโนปกรณนิติธาดาลาออกจากตำแหน่ง เพื่อบังคับใช้รัฐธรรมนูญต่อไปและทำการเปิดสภาผู้แทนราษฎรที่ได้ถูกปิดไป ซึ่งการกระทำดังกล่าว เป็นการกระทำเพื่อปกป้องรัฐธรรมนูญ ซึ่งจะแตกต่างจากการรัฐประหารครั้งอื่นๆ ที่เป็นการรัฐประหารเพื่อยกเลิกรัฐธรรมนูญ¹⁷

ในที่สุด พระยามโนปกรณนิติธาดาได้ยื่นใบลาออกจากตำแหน่งนายกรัฐมนตรี พร้อมกับนี้คณะรัฐประหารได้ส่งเจ้าพระยาพิชัยญาติ ผู้ดำรงตำแหน่งประธานสภาผู้แทนราษฎร เดินทางไปเข้าเฝ้าพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวฯ ณ วังไกลกังวล พร้อมด้วยคำร้องขอให้เปิดประชุมสภาผู้แทนราษฎรของสมาชิกสภาผู้แทนราษฎร¹⁸ และในวันที่ 21 มิถุนายน พ.ศ.2476 พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวฯ ได้มีพระบรมราชโองการแต่งตั้งพระยาพหลพลพยุหเสนาเป็นนายกรัฐมนตรีแทนพระยามโนปกรณนิติธาดาที่ลาออกไป และมีการออกพระราชบัญญัตินิรโทษกรรมแก่ผู้กระทำการยึดอำนาจ

¹⁵ นครินทร์ เมฆไตรรัตน์, **พระผู้ปกเกล้าฯ ประชาธิปไตย: 60 ปีสิริราชสมบัติกับการเมืองการปกครองไทย**, (กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2549), หน้า 29.

¹⁶ สุพจน์ ค้านตระกูล, อ้างแล้ว, หน้า 32.

¹⁷ ข้อสังเกตคือ ตามรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ.2550 มาตรา 69 ได้มีการบัญญัติถึงสิทธิพิทักษ์รัฐธรรมนูญ การรัฐประหารเพื่อบังคับใช้รัฐธรรมนูญของพระยาพหลพลพยุหเสนา ก็เป็นไปเพื่อพิทักษ์รัฐธรรมนูญเช่นกัน ซึ่งเป็นไปตาม มาตรา 68 หากการกระทำรัฐประหารของพระยาพหลพลพยุหเสนาในครั้งนั้น เกิดภายใต้รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ.2550 การกระทำของพระยาพหลพลพยุหเสนาก็จะไม่เป็นการรัฐประหาร

¹⁸ ชาญวิทย์ เกษตรศิริ, อ้างแล้ว, หน้า 130-131.

จากเหตุการณ์ยึดอำนาจทั้งสองเราจะพบว่ามี การเข้าเฝ้าพระมหากษัตริย์แต่ยังไม่ปรากฏการยกเลิกรัฐธรรมนูญที่บังคับใช้ในขณะนั้น จนกระทั่งการรัฐประหารในวันที่ 8 พฤศจิกายน พ.ศ.2490 ซึ่งเป็นการรัฐประหารที่เกิดขึ้นภายหลังจากการครองราชย์ของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดชไม่ถึงหนึ่งปี ซึ่งในขณะนั้นพระองค์ยังทรงพระเยาว์ และพำนักอยู่ต่างประเทศ จึงมีการแต่งตั้งผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์คือ พระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมขุนชัยนาทนเรนทร และพระยามานวราชเสวี เป็นผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์

ภายหลังจากการรัฐประหารเป็นผลสำเร็จ ได้มีคณะรัฐประหารส่วนหนึ่งได้เดินทางไปพบคณะผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์เพื่อขอให้ลงนามในร่างรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย (ฉบับชั่วคราว) พ.ศ.2490 โดยเดินทางไปเข้าเฝ้าพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมขุนชัยนาทนเรนทรก่อนเป็นท่านแรก ภายหลังจากที่ทรงลงพระนามเป็นที่เรียบร้อยแล้ว คณะรัฐประหารได้เดินทางไปหาผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์อีกท่านหนึ่งคือ พระยามานวราชเสวีแต่ไม่พบ สุดท้ายก็ได้มีการประกาศใช้ร่างรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย (ฉบับชั่วคราว) พ.ศ.2490 แม้จะขาดผู้สำเร็จราชการลงนามอีกหนึ่งท่านก็ตาม¹⁹ การรัฐประหารในครั้งนี้ เป็นครั้งแรกที่มีการประกาศยกเลิกรัฐธรรมนูญที่ใช้อยู่ในขณะนั้น และได้มีการประกาศใช้รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย (ฉบับชั่วคราว) พ.ศ.2490 หรือที่เรียกว่า “รัฐธรรมนูญฉบับได้ตุ้ม” รวมถึงได้มีการล้มรัฐบาลและรัฐสภาเดิมที่บริหารประเทศอยู่ในขณะนั้น

ดังนั้น จึงถือได้ว่ารัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย (ฉบับชั่วคราว) พ.ศ.2490 เป็นฉบับแรกที่เกิดจากการล้มล้างรัฐธรรมนูญฉบับเดิม และจากข้อเท็จจริงแสดงให้เห็นว่า มีผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์เพียงท่านเดียวลงนามในร่างรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย (ฉบับชั่วคราว) พ.ศ.2490 ทั้งที่ตามประกาศตั้งผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์ ซึ่งออกตามมติของรัฐสภา ลงวันที่ 16 มิถุนายน พ.ศ.2489 มีการลงมติตั้งผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์ 2 ท่านและมี

¹⁹ นครินทร์ เมฆไตรรัตน์, อ้างแล้ว, หน้า 41.

ข้อตกลงว่าในการลงนามเอกสารราชการนั้น ให้ผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์ทั้งสองเป็นผู้ลงนาม²⁰

อย่างไรก็ดี ภายหลังจากการรัฐประหารที่เกิดขึ้น พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช ได้ทรงมีจดหมายยินดีกับการรัฐประหารที่มีได้เกิดการเสียเลือดเนื้อของคนไทย โดยเมื่อเกิดการรัฐประหารแล้ว พระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมขุนชัยนาทนเรนทรในฐานะผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์ได้กล่าวรับรองการรัฐประหารกับสหรัฐอเมริกาว่าเป็นการรัฐประหารที่มีความชอบธรรม ไม่มีการเสียเลือดเนื้อ รวมถึงรัฐบาลชุดเก่าไม่ควรทำการต่อต้านเพื่อกลับสู่อำนาจอีกครั้ง และพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช ทรงมีพระราชหัตถเลขาแสดงความพอพระราชหฤทัยกับการรัฐประหารที่มีได้เกิดการเสียเลือดเนื้อของคนไทย²¹

นอกจากนี้การรัฐประหารในครั้งนี่ยังเป็นจุดเริ่มต้นในการสร้างคำอธิบายถึงความชอบธรรมในการรัฐประหาร และเป็นการเริ่มต้นแนวทางในการรัฐประหารในครั้งต่อไปด้วย เนื่องจากกองบัญชาการทหารแห่งประเทศไทย ได้ออกแถลงการณ์ฉบับที่ 15²² ลงวันที่ 13 พฤศจิกายน พ.ศ.2490 โดยคำแถลง

²⁰ สุพจน์ ด้านตระกูล, อ้างแล้ว, หน้า 64-65.

²¹ ว.ช.ประสังสิต, **ปฏิวัติรัฐประหาร และกบฏจลาจล ในสมัตประชาธิปไตย แห่งประเทศไทย**, (พระนคร: โรงพิมพ์ บริษัทรัฐภักดิ์ จำกัด, 2492), หน้า 245-248.

²² แถลงการณ์ฉบับที่ 15 “หนังสือพิมพ์เกียรติศักดิ์ฉบับลงวันที่ 13 พฤศจิกายน 2490 ได้กล่าวถึงปัญหาในระหว่างที่เกิดรัฐประหาร กล่าวคือ การลาออกของรัฐบาลเก่าและการเข้ามาของรัฐบาลใหม่ ปัญหานี้เป็นปัญหาที่เกิดขึ้นในกรณีรัฐประหารทุกกรณี การกระทำรัฐประหารนั้นในขั้นแรกเป็นการละเมิดรัฐธรรมนูญและกฎหมายที่ใช้อยู่ปัจจุบัน แต่เมื่อได้กระทำรัฐประหารสำเร็จจนผู้กระทำรัฐประหารได้เข้าครองอำนาจอันแท้จริงในรัฐแล้ว ผู้กระทำการรัฐประหารก็เป็นรัฐาธิปัตย์ มีอำนาจยกเลิกรัฐธรรมนูญและกฎหมายที่ใช้อยู่ได้ และอาจออกรัฐธรรมนูญและกฎหมายใหม่ได้ บรรดาการกระทำที่ได้เป็นการละเมิดรัฐธรรมนูญและกฎหมายที่ใช้อยู่เดิมย่อมไม่เป็นและละเมิดต่อไป ฉะนั้นเมื่อคณะทหารได้ก่อรัฐประหารสำเร็จเรียบร้อยแล้ว และได้ขอพระราชทานให้ตรารัฐธรรมนูญใหม่ประกาศใช้แล้ว รัฐธรรมนูญฉบับเดิมย่อมเป็นอันยกเลิกไป โดยเหตุนี้คณะรัฐมนตรีชุดเก่าซึ่งแต่งตั้งโดยอาศัยตามรัฐธรรมนูญเดิมก็ต้องหมดไปด้วย ไม่จำเป็นจะต้องให้คณะรัฐมนตรีชุดเดิมต้องลาออก ฉะนั้นในกรณีนี้จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ แต่งตั้งคณะรัฐมนตรีโดยอาศัยอำนาจตามรัฐธรรมนูญฉบับใหม่ได้ทีเดียว และขอได้โปรดเข้าใจเพิ่มเติมด้วยว่า มิใช่แต่คณะรัฐมนตรีเท่านั้นทั้งหมดไปในตัว แม้สถาบันต่างๆ ที่มีอยู่ตามรัฐธรรมนูญเดิม เช่น พุทธสภา และสภาผู้แทนก็เป็นอันยกเลิกไปในตัวด้วยเหมือนกัน”

การณ้แสดงให้เห็นว่าหากก่อการรัฐประหารแล้ว แม้ไม่เป็นไปตามรัฐธรรมนูญ แต่หากคณะรัฐประหารสามารถกุมอำนาจในการปกครองประเทศได้ และพระมหากษัตริย์ทรงลงพระปรมาภิไธยให้ตรารัฐธรรมนูญฉบับใหม่ขึ้นมาก็เป็นอันว่าการรัฐประหารนั้นเสร็จสิ้นสมบูรณ์ และถือได้ว่าคณะรัฐประหารเป็นรัฐาธิปัตย์ มีความชอบธรรมในการบริหารบ้านเมือง

จากเหตุการณ์ดังกล่าว แม้จะปรากฏการยกเลิกรัฐธรรมนูญ และมีการเข้าเฝ้าพระมหากษัตริย์เมื่อมีการรัฐประหารก็ตาม แต่รูปแบบและขั้นตอนในการรัฐประหาร รวมถึงบทบาทของพระมหากษัตริย์ที่มีต่อการรัฐประหารเองก็ยังไม่เด่นชัดนัก อันเนื่องจากการรัฐประหารในวันที่ 29 พฤศจิกายน พ.ศ.2494 โดยจอมพล ป. พิบูลสงครามได้ประกาศแต่งตั้งคณะรัฐมนตรีชั่วคราว มีคณะผู้บริหารประเทศชั่วคราวเป็นผู้ลงนามประกาศให้จอมพล ป.พิบูลสงครามเป็นนายกรัฐมนตรี โดยไม่มีพระบรมราชโองการของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช แต่งตั้งแต่ประการใด รวมถึงมีการประกาศยกเลิกรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ.2492 และประกาศใช้รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรสยาม พ.ศ.2475 แทนโดยที่ไม่มีการลงพระปรมาภิไธย ซึ่งแตกต่างจากหลายครั้งที่ผ่านมาของการรัฐประหารที่จะให้ความสำคัญกับการลงพระปรมาภิไธยในการแต่งตั้งนายกรัฐมนตรี หรือการประกาศใช้รัฐธรรมนูญ

อย่างไรก็ดี ในพ.ศ.2496 ปรากฏคำอธิบายในการรับรองสถานะของคณะรัฐประหารผ่านคำพิพากษาศาลฎีกา เนื่องจากศาลฎีกามีคำพิพากษาเกี่ยวกับเหตุการณ์การรัฐประหาร วันที่ 8 พฤศจิกายน พ.ศ.2490 โดยคำพิพากษาศาลฎีกาที่ 45/2496 มีเนื้อความตอนหนึ่งว่า

“...ข้อเท็จจริงได้ความว่าในพ.ศ.2490 คณะรัฐประหารได้ยึดอำนาจการปกครองประเทศได้เป็นผลสำเร็จ การบริหารประเทศชาติในลักษณะเช่นนี้ คณะรัฐประหารย่อมมีอำนาจที่จะเปลี่ยนแปลง แก้ไข ยกเลิกและออกกฎหมายตามระบบแห่งการปฏิวัติ เพื่อบริหารประเทศชาติต่อไป มิฉะนั้นประเทศชาติจะตั้งค้ำความสงบไม่ได้ ดังนั้นรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย (ฉบับชั่วคราว)

พ.ศ.2490 จึงเป็นกฎหมายอันสมบูรณ์...”²³

ซึ่งหยุด แสงอุทัย ได้กล่าวถึงการยอมรับการรัฐประหารในทางกฎหมาย ไว้ในหมายเหตุท้ายคำพิพากษาศาลฎีกาข้างต้นว่า “กฎหมายนี้ คือ กฎหมายที่รัฐบาลของคณะปฏิวัติได้ออก ย่อมเป็นอันสมบูรณ์ และมีผลผูกพันทางกฎหมาย เพราะแม้รัฐบาลซึ่งเป็นผู้ออกกฎหมายนั้นจะเกิดขึ้นโดยการปฏิวัติอันใช้กำลังก็ดี แต่ก็สามารถยืนยันฐานะอันทรงอำนาจ”²⁴

คำพิพากษาศาลฎีกาที่ 45/2496 เป็นตัวอย่างอันหนึ่งที่แสดงให้เห็นว่า ศาลยุติธรรมยอมรับผลของการรัฐประหารที่ทำสำเร็จ และคณะรัฐประหารได้กลายเป็นผู้มีอำนาจแท้จริงในรัฐ นั้นหมายความว่ารัฐประหารนั้นเบื้องต้นเป็นการกระทำที่ผิดกฎหมาย เมื่อการรัฐประหารสำเร็จ คณะรัฐประหารก็เป็นรัฐาธิปัตย์มีอำนาจสูงสุดในรัฐ ถือว่าเป็นการเริ่มต้นการยอมรับการรัฐประหารโดยกระบวนการยุติธรรมซึ่งเป็นส่วนสำคัญที่ทำให้การรัฐประหารเป็นที่ยอมรับจนกลายเป็นจารีตประเพณี

ภายหลังจากการเกิดคำพิพากษาศาลฎีกาดังกล่าว ก็เกิดการรัฐประหารครั้งสำคัญในประวัติศาสตร์การเมืองไทย คือ การรัฐประหารวันที่ 16 กันยายน พ.ศ. 2500 ขณะนั้นมีจอมพล ป. พิบูลสงครามเป็นนายกรัฐมนตรี ซึ่งประสบปัญหาทางการเมือง รวมถึงความขัดแย้งกับพระมหากษัตริย์ในงานฉลอง 25 พุทธศตวรรษ ตามรายงานการเข้าเฝ้าของนายเบิร์กเลย์ เกจ (Berkeley Cage) ทูตสหราชอาณาจักรประจำประเทศไทย ได้ให้ข้อมูลบางอย่างเกี่ยวกับเหตุการณ์ดังกล่าวว่า

“...ในหลวงทรงแสดงออกว่าทรงชมชื่นอย่างยิ่ง ต่อการปฏิบัติของรัฐบาลต่อพระองค์ในโอกาสการฉลอง 25 พุทธศตวรรษ ซึ่งเพิ่งจัดขึ้นในกรุงเทพ

²³ จรัญ โฆษณานันท์ อ้างใน <http://www.sameskybooks.net/2008/04/05/thai-legal-philosophy/>.

²⁴ อ้างใน ปิยนุตร แสงกนกกุล, รัฐประหารในระบบกฎหมายไทย, <http://www.onopen.com/wp-print.php?p=1036>, 2550.

และสถานทูตจะส่งรายงานเรื่องการฉลองนี้มาต่างหาก พระองค์ไม่ได้รับการปรึกษาจากรัฐบาลเกี่ยวกับรายละเอียดของงาน และท่านทรงไม่พอพระทัยอย่างเห็นได้ชัดในประเด็นที่ว่ารายละเอียดของงานถูกกำหนดขึ้นในลักษณะที่ต้องการทำให้รัฐบาลมีความสำคัญมากเท่ากับพระองค์ — ถ้าไม่ใช่ มากกว่า — ซึ่งความจริงงานฉลองควรมีพระองค์เองเป็นจุดศูนย์กลาง ในหลวงไม่ได้ทรงพยายามปิดบังข้อเท็จจริงที่ว่า แม้จะทรงเป็นหัวก พระองค์ทรงสามารถเข้าร่วมงานฉลองบางรายการได้ แต่ทรงจงใจไม่เข้าร่วมเอง ในหลวงทรงถูกวิจารณ์จากหนังสือพิมพ์บางฉบับ (โดยมากของรัฐบาล) ในการที่ไม่ทรงเข้าร่วมงานฉลอง...”²⁵

ซึ่งแสดงให้เห็นว่าพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดชทรงไม่พอพระราชหฤทัยรัฐบาล และจอมพล ป.พิบูลสงคราม เป็นอย่างมากที่ได้ทำการตัดลดงบประมาณของพระมหากษัตริย์ในการเสด็จเยี่ยมเยียนประชาชนของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช รวมถึงการตัดงบประมาณในการเสด็จพระราชดำเนินไปปฏิบัติพระราชกรณียกิจในต่างประเทศ ให้ทรงอยู่แต่ในประเทศเท่านั้น ทำให้เกิดความขัดแย้งมาเป็นเวลานาน

ก่อนการรัฐประหารจะเกิดขึ้น จอมพล ป. พิบูลสงครามได้ขอเข้าเฝ้าพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช ในตอนเช้าของวันที่ 16 กันยายน พ.ศ.2500 เพื่อขอให้ทรงปลดจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ออกจากตำแหน่งผู้บัญชาการทหารบก แต่พระองค์ไม่ทรงทำตามคำขอของจอมพล ป.พิบูลสงคราม และในวันเดียวกัน จอมพลสฤษดิ์ ก็ได้ทำการรัฐประหารยึดอำนาจ และได้เข้าเฝ้าฯ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช พระองค์ก็ทรงพระบรมราชโองการแต่งตั้ง จอมพลสฤษดิ์ เป็นผู้รักษาพระนคร²⁶ โดยใน

²⁵ อ้างใน สมศักดิ์ เจียมธีรสกุล, The King and I: รายงานการเข้าเฝ้าของทูตอังกฤษ ปี 2500 ในหลวงทรงมีพระราชดำรัสถึงการเมืองไทย, http://somsakwork.blogspot.com/2006_07_01_archive.html, 2549.

²⁶ สุพจน์ ด้านตระกูล, อ้างแล้ว, หน้า 111-112.

พระบรมราชโองการดังกล่าวปราศจากการลงนามรับสนองพระบรมราชโองการ²⁷ และทรงมีพระราชหัตถเลขาของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช ทรงแสดงความเชื่อพระทัยในตัวจอมพลสฤษดิ์ โดยเอกสารชิ้นนี้ได้รับการตีพิมพ์อย่างแพร่หลาย และเป็นการทำให้ประชาชนเห็นว่ารัฐบาลนี้เป็นรัฐบาลอันชอบธรรม²⁸

การรัฐประหารในช่วง พ.ศ.2475 – พ.ศ.2500 นั้น เป็นช่วงเวลาที่มีความผันผวนทางการเมืองเป็นอย่างมาก การรัฐประหารในช่วงเวลานี้จึงเป็นการแย่งชิงอำนาจทางการเมืองให้มีความลงตัวมากขึ้นระหว่างฝ่ายเจ้ากับคณะราษฎร แต่ก็เริ่มปรากฏแนวทางการรัฐประหารที่เริ่มจากการก่อการรัฐประหาร การยกเลิกรัฐธรรมนูญ และการเข้าเฝ้าพระมหากษัตริย์ การประกาศใช้รัฐธรรมนูญ แต่ยังคงไม่เป็นรูปแบบที่แน่ชัด และยังไม่ก่อตัวเป็นรูปแบบจารีตประเพณีที่ได้รับการปฏิบัติตามๆ กันมา

สิ่งที่สำคัญในช่วงนี้คือ การเกิดคำอธิบายถึงความชอบธรรมของคณะรัฐประหารผ่านคำพิพากษาศาลฎีกา ที่ยอมรับว่าหากคณะรัฐประหารกระทำการเป็นผลสำเร็จก็จะเป็นรัฐาธิปัตย์ ซึ่งเป็นส่วนสำคัญในการทำให้การรัฐประหารได้รับการยอมรับและกลายเป็นจารีตประเพณีในเวลาต่อมา

ช่วงที่ 2 การก่อตัวเป็นจารีตประเพณีของ การรัฐประหาร พ.ศ.2501 – 2516

การรัฐประหารที่เกิดขึ้นในช่วงนี้ เป็นช่วงที่อำนาจและบทบาทของคณะราษฎร เริ่มจางหายไปจากการบริหารประเทศ โดยภายหลังจากการรัฐประหาร พ.ศ.2500 เพียง 2 ปี จอมพลสฤษดิ์ก็ได้ทำการรัฐประหารยึดอำนาจจอมพล

²⁷ ราชกิจจานุเบกษา เล่ม 74 ตอนที่ 76 วันที่ 16 กันยายน 2500.

²⁸ ทักษิณ เจริญมิตร, การเมืองระบบพ่อขุนอุปถัมภ์แบบเผด็จการ, (กรุงเทพฯ: มูลนิธิตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์, 2548), หน้า 359.

ถนอม กิตติขจร²⁹ โดยความยินยอมของจอมพลถนอมเอง ซึ่งในครั้งนี้ได้มีการประกาศยกเลิกรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ.2475 แก้ไขเพิ่มเติม พ.ศ. 2495 และมีการทูลเกล้าถวายธรรมนูญการปกครองราชอาณาจักร พ.ศ.2502 เพื่อขอให้พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช ทรงลงพระปรมาภิไธยประกาศใช้แทนรัฐธรรมนูญฉบับเดิม และต่อมาได้มีการตั้งสภาร่างรัฐธรรมนูญที่พระมหากษัตริย์ทรงแต่งตั้งขึ้นมาทำหน้าที่ร่างรัฐธรรมนูญ และทำหน้าที่เป็นสถาบันนิติบัญญัติ ทั้งนี้ จอมพลสฤษดิ์ ได้ดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรีจนถึงวันที่ 8 ธันวาคม พ.ศ.2506 ก็ถึงแก่อสัญกรรม จอมพลถนอมได้ขึ้นดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรีต่อจากจอมพลสฤษดิ์

จอมพลถนอมได้ดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรีมาจนกระทั่ง พ.ศ.2514 ก็เกิดปัญหาต่างๆ เช่น เกิดภัยคอมมิวนิสต์ สมาชิกสภาผู้แทนราษฎรขัดขวางการบริหารงานของรัฐบาล ซึ่งในที่สุดจอมพลถนอมก็ได้ทำการยึดอำนาจตนเอง ในวันที่ 17 พฤศจิกายน พ.ศ.2514 โดยมีการยกเลิกรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2511 และคณะปฏิวัติ³⁰ ได้ออกคำสั่ง ให้วุฒิสภา สมาชิกสภาผู้แทนราษฎร และคณะรัฐมนตรี ลี้ภัยลงพร้อมรัฐธรรมนูญ องค์มนตรีและศาลให้คงดำรงตำแหน่งอยู่ต่อไป ให้มีกองบัญชาการคณะปฏิวัติ โดยจอมพลถนอม หัวหน้าคณะปฏิวัติเป็นผู้บังคับบัญชาสูงสุดของข้าราชการทหารและพลเรือน และเป็นผู้รักษาสถานการณ์ทั่วราชอาณาจักร³¹

ซึ่งในช่วงเวลานี้เองสถาบันพระมหากษัตริย์ทรงเริ่มเข้ามามีบทบาทในสังคมไทย เนื่องจากทรงวางรากฐานความมั่นคงของสถาบันพระมหากษัตริย์มาตั้งแต่ยุคของจอมพลสฤษดิ์ โดยเฉพาะภายหลังจากการอสัญกรรมของจอมพลสฤษดิ์ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช ทรงมีบทบาทร่วมกับนักศึกษา ไม่ว่าจะเป็นการพระราชทานปริญญาบัตรประจำปี การเสด็จเข้าร่วม

²⁹ สุพจน์ ด้านตระกูล, อ้างแล้ว, หน้า 120-121.

³⁰ การรัฐประหารครั้งนี้ คณะผู้ก่อการได้เรียกตนเองว่า “คณะปฏิวัติ”

³¹ สุพจน์ ด้านตระกูล, อ้างแล้ว, หน้า 151.

กิจกรรมของนักศึกษา และทรงวางพระองค์ให้องค์กรนักศึกษาลงถึงพระองค์ได้นอกจากนี้พระองค์ทรงอยู่ในฐานะที่มีพระราชอำนาจใหม่ในการเมืองระดับชาติ โดยเห็นได้จากที่พระองค์ทรงเสด็จออกให้นายกรัฐมนตรีและรัฐมนตรีเข้าเฝ้าหลายครั้งในยุคนี้อย่างนี้³²

อย่างไรก็ดี ในช่วงเวลานี้มีเหตุการณ์ทางการเมืองที่สำคัญ คือ กรณีเกิดวิกฤตการณ์ทางการเมือง 14 ตุลาคม พ.ศ. 2516 ในครั้งนี้สถาบันพระมหากษัตริย์ทรงกลายเป็นที่พึ่งของประชาชน และเป็นที่ยอมรับจากทุกฝ่าย โดยเฉพาะจากผู้นำสามเหล่าทัพที่ปฏิเสธคำสั่งในการใช้กำลังเข้าปราบปรามของนายกรัฐมนตรีที่ดำรงตำแหน่งผู้บัญชาการทหารสูงสุด โดยประกาศว่าจะทำตามพระบรมราชโองการของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเท่านั้น³³ ในที่สุดพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช ทรงมีพระราชดำรัสผ่านทางวิทยุในค่ำของวันที่ 14 ตุลาคม พ.ศ. 2516 ว่า จอมพลถนอม ได้ขอลาออกจากตำแหน่งนายกรัฐมนตรีในค่ำวันนี้ โดยจอมพลถนอมได้ขอลาออกและเดินทางออกนอกประเทศตามพระราชประสงค์ของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช³⁴ ต่อมาได้ทรงแต่งตั้งนายสัญญา ธรรมศักดิ์ ให้ดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรีแทนตำแหน่งที่ว่างลง โดยพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช ได้ทรงตรัสถึงบทบาทครั้งสำคัญในครั้งนี้ว่า

“จำได้ว่า สถาบันจะลงไปเล่นการเมืองอย่างเต็มตัวได้เมื่อเกิดสุญญากาศทางการเมืองจริงๆ อย่าง 14 ตุลาฯ แต่เมื่อได้ก้าวลงไปจัดการทางช่องว่างดังกล่าวหมดไปแล้ว สถาบันพระมหากษัตริย์จะต้องรีบกลับไปอยู่เหนือการเมืองอย่างเดิมโดยเร็วที่สุด เพื่อที่จะได้พร้อมจะไต่ลงมาช่วยอีก ถ้าหากเกิดสุญญากาศขึ้นมาอีก ทั้งนี้ หมายถึงส่วนต่างๆ ที่เกี่ยวข้องโดยตรงกับ

³² เพ็งอ้าง, หน้า 371-373.

³³ นครินทร์ เมฆไตรรัตน์, อ้างแล้ว, หน้า 162-163.

³⁴ ยศ สันตสมบัติ, อำนาจ บุคลิกภาพ และผู้นำการเมืองไทย, (กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2533), หน้า 99.

สถาบันพระมหากษัตริย์ด้วย”³⁵

ซึ่งจากพระราชดำรัสของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช เป็นส่วนหนึ่งที่แสดงให้เห็นถึงบทบาททางการเมืองของพระมหากษัตริย์ เมื่อเกิดวิกฤตการณ์ทางการเมือง และนายสัญญา ธรรมศักดิ์ ก็เป็นที่ถูกเรียกขานว่าเป็น “นายกษัตริย์ราชทาน” คนแรกของไทย

จากเหตุการณ์ทางการเมืองที่เกิดขึ้นในช่วงเวลานี้ จะพบว่าพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช ทรงปฏิบัติพระราชภารกิจที่สำคัญเพิ่มขึ้นในการเมือง ทรงมีบทบาทมากขึ้นในการเป็นผู้ทำให้อำนาจทางการเมืองเป็นไปโดยชอบธรรม³⁶ และเริ่มปรากฏรูปแบบของการรัฐประหารที่ชัดเจนขึ้น โดยสามารถสรุปขั้นตอนการรัฐประหารได้ ดังนี้

1. การรัฐประหารเป็นผลสำเร็จ
2. การล้มเลิกรัฐธรรมนูญที่ประกาศใช้อยู่ในขณะที่เกิดการรัฐประหาร และมีการประกาศใช้รัฐธรรมนูญฉบับใหม่
3. เข้าเฝ้าพระมหากษัตริย์เพื่อถวายรายงานสถานการณ์ที่เกิดขึ้น
4. มีการแต่งตั้งคณะรัฐบาลขึ้นใหม่

นอกจากนี้ยังเป็นช่วงเวลาที่เกิดการสร้างคำอธิบายใหม่ในเรื่องของพระราชอำนาจของพระมหากษัตริย์เมื่อเกิดการรัฐประหาร โดยนายธานินทร์ กรัยวิเชียร³⁷ กล่าวไว้ว่าพระมหากษัตริย์ทรงอยู่เหนือการเมือง แต่ในกรณีที่เกิดวิกฤตจนรัฐบาลไม่อาจแก้ไขได้ พระมหากษัตริย์ซึ่งเป็นที่เคารพสักการะก็จะต้องทรงแก้ไขการนั้นด้วยพระองค์เองในฐานะที่พระองค์ทรงเป็นประมุขของ

³⁵ พระราชดำรัสของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ ทรงตรัสกับ ม.ร.ว.ทองน้อย ทองใหญ่, ม.ร.ว.ทองน้อย ทองใหญ่, จากจิตจรดดา..สู่ประชาไท, นักพูด, 2526, อ้างใน นครินทร์ เมฆไตรรัตน์, พระผู้ปกเกล้าประชานิธิไทย: 60 ปีสิริราชสมบัติกับการเมืองการปกครองไทย, (กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2549), หน้า 165.

³⁶ ทักษิณ เจริญมิตร, อ้างแล้ว, หน้า 374.

³⁷ ธานินทร์ กรัยวิเชียร, พระมหากษัตริย์ในระบบประชาธิปไตย, (กรุงเทพฯ: กรมวิชาการ กระทรวงศึกษาธิการ, 2520)

ประเทศ โดยที่ไม่ได้มีการบัญญัติไว้ในรัฐธรรมนูญ และเมื่อแก้ไขวิกฤตการณ์จนผ่านพ้นไปแล้ว พระองค์ก็ทรงกลับคืนสู่ฐานะเดิม คือ ทรงอยู่เหนือการเมืองและทรงเป็นกลางทางการเมืองเช่นเดิม ซึ่งอาจถือได้ว่าเป็นจารีตประเพณีหรือธรรมเนียมปฏิบัติในทางรัฐธรรมนูญที่ประมุขของรัฐต้องกระทำการอย่างใดอย่างหนึ่ง อันจะทำให้วิกฤตการณ์นั้นๆ สงบลง

ช่วงที่ 3 การรัฐประหารตามจารีตประเพณี พ.ศ.2517 - 2549

ภายหลังจากที่เหตุการณ์วิกฤตการณ์ทางการเมือง พ.ศ.2516 สิ้นสุดลง นายสัญญา ธรรมศักดิ์ได้ขึ้นดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรี และมีการประกาศใช้รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ.2517 ซึ่งให้สิทธิเสรีภาพแก่นักศึกษาและเปิดโอกาสให้กลุ่มสังคมนิยมเคลื่อนไหวได้อย่างเต็มที่ จนกระทั่งในเดือนกุมภาพันธ์ พ.ศ.2519 พลเรือเอกสฤษดิ์ ธนะรัชต์ ได้เข้าเฝ้าพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช เพื่อกกราบบังคมทูลถึงสถานการณ์บ้านเมืองและความต้องการทำปฏิวัติ โดยอยากจะได้พรจากพระโอรสให้ทหารดำเนินการตามที่คิด แต่ในหลวงมิได้รับสั่งตรงๆ แต่รับสั่งให้คิดเอาเองว่าควรทำอะไร พลเรือเอกสฤษดิ์เห็นว่าเมื่อมิได้รับสั่งตรงๆ ก็คงทำไม่ได้ จึงกราบบังคมทูลถามว่าหากทหารยึดอำนาจปกครองแล้วใครควรจะเข้ามาเป็นนายกรัฐมนตรี พลเรือเอกสฤษดิ์ได้กราบบังคมทูลรายชื่อของบุคคลที่ควรเป็นนายกรัฐมนตรี 15 ชื่อ แต่ก็ไม่ทรงรับสั่งสนับสนุนผู้ใด เมื่อจะกราบบังคมทูลลากลับในหลวงทรงรับสั่งว่าจะทำอะไรลงไปก็ควรปรึกษานักกฎหมาย คือ คุณธานินทร์ กรัยวิเชียร ผู้พิพากษาศาลฎีกาเสียด้วย³⁸

จนกระทั่งวันที่ 6 ตุลาคม พ.ศ.2519 การรัฐประหารก็เกิดขึ้นภายใต้ชื่อ “คณะปฏิรูปการปกครองแผ่นดิน” โดยพลเรือเอกสฤษดิ์ ธนะรัชต์ ซึ่งในครั้งนั้นมีการยกเลิกรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2517 ในทันทีและในวันที่

³⁸ บุญชนะ อุตตการ, บันทึกรวบรวมและวิเคราะห์ 16 นายกรัฐมนตรีของไทย, (มูลนิธิ ศ.บุญชนะ อุตตการ เพื่อการศึกษาและวิจัยจัดพิมพ์, 2526), หน้า 161-163.

7 ตุลาคม พ.ศ.2519 เวลาประมาณ 17.00 น. พลเรือเอกสฤษดิ์ได้เข้าเฝ้าพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช ณ พระตำหนักจิตรลดารโหฐาน เพื่อกกราบบังคมทูลรายงานสถานการณ์ของประเทศในปัจจุบันให้ทรงทราบ³⁹ ต่อมาได้มีพระบรมราชโองการ โปรดเกล้าฯ ให้ประกาศใช้รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2519 และทรงมีพระบรมราชโองการโปรดเกล้าฯ แต่งตั้งนายธานินทร์ กรัยวิเชียร เป็นนายกรัฐมนตรี ในวันที่ 7 ตุลาคม พ.ศ.2519⁴⁰

ทั้งนี้ เหตุการณ์ที่แสดงถึงความสำคัญของสถาบันพระมหากษัตริย์ที่มีต่อการยึดอำนาจ กลับปรากฏให้เห็นในการก่อกบฏของกลุ่มยังเติร์กเมื่อ 1 เมษายน พ.ศ. 2524 ซึ่งขณะนั้นมีพล.อ.เปรมเป็นนายกรัฐมนตรี ผู้ก่อการได้ทำการปฏิวัติ โดยที่ขณะเกิดการปฏิวัติครั้งนี้ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช และเชื้อพระวงศ์ได้เสด็จไปยังค่ายสุรนารีตามคำกราบบังคมทูลของพล.อ.เปรม ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งที่สะท้อนให้เห็นว่าสถาบันพระมหากษัตริย์ทรงไม่เห็นด้วยกับการกบฏในครั้งนี้⁴¹

ภายหลังจากกบฏยังเติร์กผ่านไปกว่า 10 ปี คือ ในวันที่ 23 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2534 เกิดการรัฐประหารยึดอำนาจ พล.อ.ชาติชาย ชุณหะวัณโดยคณะรักษาความสงบเรียบร้อยแห่งชาติ (รสช.) นำโดยพล.อ.สุนทร คงสมพงษ์ พล.อ.สุจินดา คราประยูร โดยอ้างเหตุผลว่า รัฐบาลมีพฤติกรรมทุจริต ข้าราชการรับจ้างหลวง ข้าราชการการเมืองรับจ้างราชการประจำ เกิดเผด็จการรัฐสภา ทำลายสถาบันทหารและกองทัพ อันเนื่องมาจากปัญหาในการแต่งตั้งโยกย้ายนายทหาร บิดเบือนคดีล้มล้างสถาบันพระมหากษัตริย์ ในคดีลอบสังหาร

เมื่อได้ทำการรัฐประหารแล้ว คณะ รสช. ได้เข้าเฝ้าฯ พระบาทสมเด็จพระ

³⁹ สำนักงานพระราชพิธีพืชมงคล, คำสั่งคณะปฏิรูปการปกครองแผ่นดินและรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ.2519, (กรุงเทพฯ: ห้างหุ้นส่วนจำกัด อักษร บัณฑิต, 2519), หน้า 8.

⁴⁰ นายธานินทร์ กรัยวิเชียร ได้รับพระกรุณาโปรดเกล้าฯ แต่งตั้งให้เป็นองคมนตรีภายหลังจากการที่ถูกรัฐประหารในวันที่ 20 ตุลาคม พ.ศ.2520.

⁴¹ นครินทร์ เมฆไตรรัตน์, อ้างแล้ว, หน้า 168 - 169.

พระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช เพื่อขอพระราชทานอภัยโทษและถวายรายงานถึงความจำเป็นในการดำเนินการรัฐประหาร⁴² และมีการประกาศยกเลิกรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2521 โดยนำธรรมนูญการปกครองราชอาณาจักร พ.ศ. 2534 ขึ้นทูลเกล้าฯ เพื่อทรงลงพระปรมาภิไธย ประกาศใช้แทน รวมถึงมีการประกาศพระบรมราชโองการแต่งตั้ง พล.อ.สุนทร คงสมพงษ์ เป็นหัวหน้าคณะรักษาความสงบเรียบร้อยแห่งชาติ โดยเป็นประกาศพระบรมราชโองการที่ปราศจากผู้ลงนามรับสนองพระบรมราชโองการ⁴³ ซึ่งมีลักษณะเช่นเดียวกับที่ครั้งประกาศตั้งจอมพลสฤษดิ์เป็นผู้รักษาพระนครในปี 2500

ในช่วงเวลานี้ยังเกิดคำอธิบายถึงอำนาจอธิปไตยเมื่อเกิดการรัฐประหาร โดยบวรศักดิ์ อุวรรณโณ ได้อธิบายถึงว่าอำนาจอธิปไตยนั้น ก่อนการเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475 อำนาจอธิปไตยอยู่ที่พระมหากษัตริย์ เมื่อมีการเปลี่ยนแปลงการปกครองแล้วพระมหากษัตริย์ก็ทรงสละอำนาจนั้นมา ให้ประชาชน ด้วยการพระราชทานรัฐธรรมนูญแล้วลดพระองค์ลงมาอยู่ภายใต้รัฐธรรมนูญ โดยทรงใช้อำนาจนั้นแทนปวงชน ซึ่งถือว่าในทางกฎหมายนั้นพระมหากษัตริย์และประชาชนเป็นเจ้าของอำนาจอธิปไตยร่วมกัน เมื่อมีการรัฐประหารยกเลิกรัฐธรรมนูญ อำนาจอธิปไตยก็กลับคืนสู่พระมหากษัตริย์ผู้ทรงเป็นเจ้าของเดิมมาก่อน และเมื่อมีการจัดทำรัฐธรรมนูญใหม่ขึ้นทูลเกล้าฯ เพื่อขอให้ทรงลงพระปรมาภิไธยก็เท่ากับพระมหากษัตริย์สละอำนาจกลับคืนมาที่ประชาชน⁴⁴ ซึ่งเป็นการอธิบายที่แสดงถึงความชอบธรรมในการใช้พระราชอำนาจของพระมหากษัตริย์เมื่อการรัฐประหาร

หลังจากเหตุการณ์การรัฐประหาร พ.ศ. 2534 ประเทศไทยก็ปราศจากการรัฐประหารเป็นเวลากว่า 15 ปี จนอาจเป็นที่เข้าใจได้ว่าประเทศได้เข้า

⁴² พล.อ.สุจินดา คราประยูร, “บันทึกความรู้สึกรักของพล.อ.สุจินดา คราประยูร”. ทำเป็นธรรม, (กรุงเทพฯ: มูลนิธิกตเวทิน, 2542), หน้า 390, อ้างใน เฟิงอ้าง, หน้า 170.

⁴³ ราชกิจจานุเบกษา เล่ม 108 ตอนที่ 36 วันที่ 26 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2534.

⁴⁴ บวรศักดิ์ อุวรรณโณ, กฎหมายมหาชน เล่ม 2, พิมพ์ครั้งที่ 3, (กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์วิญญูชน, 2547)

สู่การปกครองระบอบประชาธิปไตย ดำเนินการทางการเมืองผ่านระบอบประชาธิปไตย และไม่มีใครคาดคิดว่าจะเกิดการรัฐประหารขึ้นอีกครั้ง แต่ในวันที่ 19 กันยายน พ.ศ. 2549 ปัญหาการเป็นเผด็จการรัฐสภา ปัญหาความไม่โปร่งใสในการบริหารงานของรัฐบาล ผลประโยชน์ทับซ้อน การครอบงำองค์กรอิสระ ข้องงหาถึงความจงรักภักดีต่อสถาบันพระมหากษัตริย์ และความมีจริยธรรมทางการเมืองของ พ.ต.ท. ดร.ทักษิณ ชินวัตร นายกรัฐมนตรีในขณะนั้น นำไปสู่กระแสการต่อสู้ที่แบ่งออกเป็นสองฝ่าย คือฝ่ายหนึ่งสนับสนุน พ.ต.ท. ดร.ทักษิณ และฝ่ายที่ต่อต้าน โดยทั้งสองฝ่ายต่างมีความพยายามในการดึงสถาบันพระมหากษัตริย์เข้ามาเกี่ยวข้องในการต่อสู้ สุดท้ายจึงนำไปสู่การรัฐประหารครั้งล่าสุดของประเทศไทย ภายใต้ชื่อ “คณะปฏิรูปการปกครองในระบอบประชาธิปไตย อันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุข” หรือ คปค. ที่นำโดยพล.อ.สนธิ บุญยรัตกลิน โดยมีข้ออ้างในการรัฐประหารดังนี้⁴⁵

- รัฐบาลปัจจุบัน ได้ก่อให้เกิดปัญหาความแตกแยกอย่างรุนแรงในสังคม อย่างไม่เคยมีมาก่อนคณะรัฐประหารนี้ได้ดำเนิน
- การหมิ่นพระบรมเดชานุภาพต่อสถาบันพระมหากษัตริย์
- การทุจริต มีชอบในการบริหารประเทศ

โดยคณะรัฐประหารได้เข้ายึดอำนาจจากรัฐบาลในค่ำวันที่ 19 กันยายน 2549 ซึ่งขณะนั้น พ.ต.ท.ดร.ทักษิณปฏิบัติภารกิจอยู่ต่างประเทศ คณะรัฐประหารได้เข้ายึดทำเนียบรัฐบาล และสถานีโทรทัศน์โดยทำการเชื่อมสัญญาณกับสถานีโทรทัศน์กองทัพบกช่อง 5 ขณะที่ พ.ต.ท.ดร.ทักษิณ ชินวัตร รักษาการนายกรัฐมนตรี ได้ออกแถลงการณ์สถานการณ์ฉุกเฉินในเขตพื้นที่กรุงเทพมหานคร ผ่านดาวเทียมจากประเทศสหรัฐอเมริกา เผยแพร่ทางสถานีโทรทัศน์ช่อง 9 แต่เมื่ออ่านแถลงการณ์ได้ 3 ฉบับ ก็มีกำลังทหารพร้อมอาวุธกลุ่มหนึ่งบุกเข้าไปยังสถานีฯ พร้อมออกคำสั่งให้หยุดการแพร่ภาพโดยทันที หลังจากนั้นสถานีโทรทัศน์ทุกช่องได้ถูกเชื่อมสัญญาณกับโทรทัศน์รวมการ

⁴⁵ บัณฑิต เพชรเลิศอนันต์, อ้างแล้ว, หน้า 39-40.

เฉพาะกิจแห่งประเทศไทย และมีการเปิดเพลง “ความฝันอันสูงสุด” จนกระทั่งมีการอ่านแถลงการณ์ของ คปค. ถึงการยึดอำนาจในครั้งนี้ ต่อมา คปค. พร้อมด้วยประธานองคมนตรี พล.อ.เปรม ติณสูลานนท์ได้เข้าเฝ้าพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช ในเวลาประมาณเที่ยงคืน เพื่อถวายรายงานสถานการณ์ที่เกิดขึ้น และในวันที่ 1 ตุลาคม พ.ศ. 2549 ก็ได้มีการประกาศใช้รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย (ฉบับชั่วคราว) พ.ศ.2549

นอกจากนี้ การรัฐประหารครั้งนี้ยังเป็นครั้งแรกที่มีการนิโทษกรรมคณะผู้ก่อการรัฐประหาร โดยบัญญัติไว้ในรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย (ฉบับชั่วคราว) พ.ศ.2549 มาตรา 37⁴⁶ เนื่องจากการนิโทษกรรมคณะผู้ก่อการรัฐประหารในอดีตที่ผ่านมา จะออกเป็นการพระราชบัญญัติ หรือพระราชกำหนดแยกต่างหากจากรัฐธรรมนูญ

การรัฐประหารในช่วงนี้ เป็นการรัฐประหารที่มีรูปแบบ ขั้นตอนที่ชัดเจน และมีการสร้างคำอธิบายในเรื่องอำนาจอธิปไตยเมื่อการรัฐประหาร เพื่อเป็นการอธิบายถึงการกระทำของพระมหากษัตริย์ที่เกิดขึ้นระหว่างการรัฐประหาร

⁴⁶ มาตรา 37 บรรดาการกระทำทั้งหลาย ซึ่งได้กระทำให้เนื่องในการยึด และควบคุมอำนาจการปกครองแผ่นดิน เมื่อวันที่ 19 กันยายน พุทธศักราช 2549 ของหัวหน้า และคณะปฏิรูปการปกครองในระบอบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุข รวมตลอดทั้งการกระทำของบุคคลที่เกี่ยวข้องเนื่องกับการกระทำดังกล่าว หรือของผู้ซึ่งได้รับมอบหมายจากหัวหน้า หรือคณะปฏิรูปการปกครองในระบอบประชาธิปไตย อันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุข อันได้กระทำให้ไปเพื่อการดังกล่าวข้างต้นนั้น การกระทำดังกล่าวมาทั้งหมดนี้ไม่ว่าเป็นการกระทำเพื่อให้มีผลบังคับในทางนิติบัญญัติ ในทางบริหาร หรือในทางตุลาการ รวมทั้งการลงโทษและการกระทำอันเป็นการบริหารราชการอย่างอื่น ไม่ว่ากระทำในฐานะตัวการ ผู้สนับสนุน ผู้ใช้ให้กระทำ หรือผู้ถูกใช้ให้กระทำ และไม่ว่ากระทำในวันที่ยกเลิกระบอบหรือก่อน หรือหลังวันที่ยกเลิกระบอบนั้น หากการกระทำนั้นผิดต่อกฎหมาย ให้ผู้กระทำพ้นจากความผิด และความรับผิดโดยสิ้นเชิง

บทสรุป

จากการเกิดการรัฐประหารครั้งต่างๆ ข้างต้น แสดงให้เห็นถึงพัฒนาการของการรัฐประหาร โดยในช่วงแรกนั้นยังมิได้ปรากฏรูปแบบที่ชัดเจนของการรัฐประหารที่มีความเกี่ยวเนื่องกับพระมหากษัตริย์ การอ้างถึงสถาบันพระมหากษัตริย์มิได้เป็นส่วนสำคัญในผลสำเร็จของการรัฐประหาร เนื่องจากในการรัฐประหาร เมื่อวันที่ 29 พฤศจิกายน พ.ศ.2494 มิได้มีการอ้างพระบรมราชโองการในการประกาศแต่งตั้งให้จอมพล ป. พิบูลสงครามเป็นนายกรัฐมนตรี รวมถึงไม่มีการลงพระปรมาภิไธยในการประกาศใช้รัฐธรรมนูญทันทีหลังการรัฐประหาร แต่รัฐประหารครั้งนี้ก็สำเร็จลงและสามารถบริหารบ้านเมืองต่อมาได้

ช่วงเวลาที่เริ่มปรากฏรูปแบบที่ชัดเจนขึ้นในการรัฐประหาร คือ ช่วงการรัฐประหารโดยจอมพลสฤษดิ์ เมื่อวันที่ 16 กันยายน 2500 เริ่มปรากฏรูปแบบว่าเมื่อจะทำการรัฐประหารต้องกระทำการเช่นใดบ้าง ซึ่งจะเห็นได้จากการทำการรัฐประหารของจอมพลสฤษดิ์ เมื่อทำการรัฐประหารแล้วจอมพลสฤษดิ์ได้เข้าเฝ้าพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช และได้มีพระบรมราชโองการแต่งตั้งจอมพลสฤษดิ์เป็นผู้รักษาพระนคร

หลังจากการรัฐประหารโดยจอมพลสฤษดิ์ พระมหากษัตริย์ทรงมีพระราชอำนาจมากขึ้น จะเห็นได้จากการแนะนำบุคคลให้กับคณะทหารที่เข้าเฝ้ากราบทูลสถานการณ์บ้านเมือง จนมาสู่การวางรากฐานการรัฐประหารที่อาศัยความชอบธรรมจากพระมหากษัตริย์ ในรูปแบบของการเข้าเฝ้า การขอคำแนะนำต่างๆ รวมถึงการยกเลิกรัฐธรรมนูญที่ประกาศใช้อยู่และประกาศใช้รัฐธรรมนูญฉบับใหม่แทน จนท้ายสุดนำไปสู่การสร้างรูปแบบของการรัฐประหารซึ่งปรากฏให้เห็นสืบเนื่องต่อมาในภายหลัง

อาจกล่าวได้ว่าบทบาทของพระมหากษัตริย์ในการปกครองตามระบอบประชาธิปไตยโดยมีรัฐธรรมนูญเป็นกฎหมายสูงสุดในการปกครองประเทศนั้น เริ่มปรากฏบทบาทชัดเจนในช่วงเวลาที่ 2 เป็นต้นมาโดยในช่วงที่ 2 ผู้เขียนพบ

ว่าการรัฐประหารมีรูปแบบที่ชัดเจนและคณะรัฐประหารได้ดำเนินการตามรูปแบบเดียวกัน แต่ในช่วงที่ 2 นี้ ในบางครั้งของการรัฐประหาร คณะรัฐประหารอาจไม่ได้รับการยอมรับจากประชาชนซึ่งทำให้การรัฐประหารมียังไม่มีความเป็นจารีตประเพณีทางรัฐธรรมนูญ แต่ในช่วงที่ 3 จะพบว่าการรัฐประหารมีรูปแบบที่ชัดเจน และได้รับการยอมรับจากประชาชน ซึ่งเป็นส่วนสำคัญที่ทำให้รูปแบบการรัฐประหารกลายเป็นจารีตประเพณีทางรัฐธรรมนูญไปในที่สุด นอกจากนี้พบรูปแบบการรัฐประหารที่ชัดเจนแล้ว ยังพบว่าสถาบันพระมหากษัตริย์เป็นส่วนหนึ่งที่ถูกดึงเข้ามาเป็นส่วนที่ทำให้การรัฐประหารได้รับความชอบธรรมและกลายเป็นจารีตประเพณีทางรัฐธรรมนูญ

จากการศึกษาสามารถสรุปเหตุการณ์การรัฐประหารที่เกิดขึ้นเป็นลำดับขั้นตอนโดยแบ่งออกเป็น 3 ช่วงได้ ดังนี้

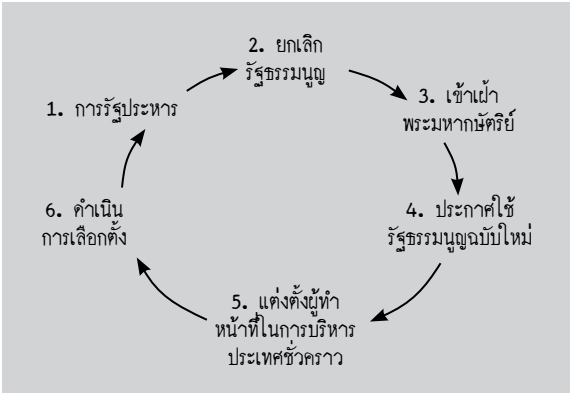
รูปแบบ	ช่วงที่ 1 พ.ศ.2475-2500	ช่วงที่ 2 พ.ศ.2501-2516	ช่วงที่ 3 พ.ศ.2517-2549
การรัฐประหาร	✓	✓	✓
ยกเลิกรัฐธรรมนูญ	—	✓	✓
เข้าเฝ้าพระมหากษัตริย์	—	✓	✓
ประกาศใช้รัฐธรรมนูญฉบับใหม่	—	✓	✓
แต่งตั้งผู้ทำหน้าที่ในการบริหารประเทศชั่วคราว	—	✓	✓
ดำเนินการเลือกตั้ง	—	✓	✓

หมายเหตุ: ✓ หมายถึง เหตุการณ์ที่เกิดขึ้นทุกครั้งของการรัฐประหารที่เกิดขึ้นในช่วงเวลานั้น
 — หมายถึง เหตุการณ์ที่ไม่ได้เกิดขึ้นทุกครั้งของการประหารที่เกิดขึ้นในช่วงเวลานั้น

จากตารางข้างต้น แสดงให้เห็นว่าขั้นตอนที่ชัดเจนของการรัฐประหารนั้นมิได้เกิดขึ้นตั้งแต่ครั้งแรกของการรัฐประหาร หากแต่ค่อยๆ มีการก่อตัวขึ้นมาดังจะเห็นได้จากในช่วงแรกของการรัฐประหารมิได้มีการประกาศยกเลิก

รัฐธรรมนูญที่บังคับใช้อยู่ในขณะนั้น และได้มีการอ้างถึงพระบรมราชโองการของพระมหากษัตริย์ ในการแต่งตั้งผู้กระทำการรัฐประหารให้ดำรงตำแหน่งต่างๆ ในทุกครั้งเมื่อเกิดการรัฐประหาร จนมาในช่วงที่ 2 ที่มีรูปแบบที่ชัดเจนแต่ยังไม่ได้รับการยอมรับมากนัก จนกระทั่งในช่วงที่ 3 ที่เริ่มปรากฏรูปแบบที่ชัดเจนขึ้นของการรัฐประหาร โดยเมื่อมีการรัฐประหารแล้ว ต้องมีการเข้าเฝ้าฯเพื่อทูลเกล้าฯถวายรายงานสถานการณ์ที่เกิดขึ้น และต้องมีการยกเลิกรัฐธรรมนูญฉบับที่ประกาศใช้อยู่ และมีการทูลเกล้าฯรัฐธรรมนูญฉบับของคณะรัฐประหารเพื่อประกาศใช้เป็นการชั่วคราว โดยเริ่มปรากฏรูปแบบครั้งแรกในการรัฐประหารวันที่ 21 ตุลาคม พ.ศ.2501 ที่มีการรัฐประหาร ยกเลิกรัฐธรรมนูญเข้าเฝ้าฯพระมหากษัตริย์เพื่อถวายรายงาน นำรัฐธรรมนูญฉบับใหม่ให้ทรงลงพระปรมาภิไธยหลังจากการรัฐประหารไม่นาน ภายหลังจากการรัฐประหารในครั้งนี้การรัฐประหารก็จะดำเนินการไปรูปแบบเดียวกัน การยกเลิกรัฐธรรมนูญทุกครั้ง ภายหลังจากการรัฐประหาร ทำให้การยกเลิกรัฐธรรมนูญกลายเป็นจารีตประเพณีทางรัฐธรรมนูญแบบหนึ่งในการรัฐประหาร

ทั้งนี้ สามารถสรุปความสัมพันธ์ของสถาบันพระมหากษัตริย์กับการรัฐประหาร โดยนำไปสู่รูปแบบของการรัฐประหาร ที่กลายเป็นจารีตประเพณีทางรัฐธรรมนูญ ได้ดังนี้

รูปแบบของจารีตประเพณีทางรัฐธรรมนูญในการรัฐประหาร

1. การรัฐประหารเป็นผลสำเร็จ
2. ประกาศยกเลิกรัฐธรรมนูญ
3. คณะรัฐประหารขอเข้าเฝ้าฯ พระมหากษัตริย์ เพื่อถวายรายงานถึงเหตุการณ์ที่เกิดขึ้น และเพื่อนำรัฐธรรมนูญฉบับใหม่ที่จะประกาศใช้แทนฉบับเก่า ถวายให้พระมหากษัตริย์ทรงลงพระปรมาภิไธย
4. ประกาศใช้รัฐธรรมนูญฉบับใหม่
5. ประกาศแต่งตั้งผู้ที่จะมาทำหน้าที่รักษาความสงบในประเทศชั่วคราว โดยแต่งตั้งในชื่อที่แตกต่างกันไปในแต่ละครั้ง เช่น ผู้รักษาพระนคร หรือ คณะปฏิรูปการปกครองในระบอบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์เป็นประมุข เป็นต้น
6. ดำเนินการจัดการเลือกตั้งสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรขึ้นใหม่ และออกกฎหมายนิรโทษกรรมให้กับคณะรัฐประหาร

การรัฐประหารนั้น ตามวิถีทางประชาธิปไตยแล้ว เป็นเรื่องที่ไม่เป็นไปตามกฎหมาย เพราะเป็นการกระทำที่ไม่เป็นไปตามรัฐธรรมนูญ คณะที่เข้ามาบริหารประเทศมิได้มาจากหลักการของระบบรัฐสภา คือไม่ได้ผ่านการเลือกตั้งโดยประชาชน จึงเป็นการกระทำที่ไม่เป็นไปตามกฎหมาย แต่เมื่อคณะรัฐประหารสำเร็จ สามารถควบคุมสถานการณ์ความสงบเรียบร้อยในประเทศได้ จึงอยู่ในฐานะของรัฐาธิปัตย์ และกลายเป็นการกระทำที่ถูกกฎหมายไปในที่สุด และมีการเข้าเฝ้าฯพระมหากษัตริย์ เพื่อขอให้ทรงลงพระปรมาภิไธยในรัฐธรรมนูญฉบับใหม่ และการยกเลิกรัฐธรรมนูญฉบับเดิม รวมถึง โดยมีการลงพระปรมาภิไธยของพระมหากษัตริย์เป็นส่วนหนึ่งที่ทำให้การรัฐประหารเกิดผลสำเร็จ แต่ทั้งนี้ การแสดงออกถึงความสัมพันธ์ของสถาบันพระมหากษัตริย์กับคณะรัฐประหารมิได้หมายความว่าสถาบันพระมหากษัตริย์จะทรงเห็นด้วยหรือไม่กับการรัฐประหาร แต่เป็นส่วนหนึ่งที่ทำให้การรัฐประหารมีรูปแบบที่ชัดเจน และได้รับการยอมรับจนกลายเป็นจารีตประเพณีทางรัฐธรรมนูญในที่สุด

จะเห็นได้ว่าแม้การกระทำการรัฐประหารในเบื้องต้นจะเป็นเรื่องที่ไม่เป็นไปตามกฎหมาย แต่เมื่อผ่านกระบวนการต่างๆ ผ่านการพัฒนาปรับเปลี่ยนวิธีการจนปรากฏเป็นรูปแบบเดียวกันเมื่อเกิดการรัฐประหารขึ้น และมีการเข้าเฝ้าฯพระมหากษัตริย์เพื่อให้ทรงลงพระปรมาภิไธย เนื่องจากพระองค์ทรงเป็นประมุขของประเทศนั้น ก็ทำให้ประชาชนให้การยอมรับการรัฐประหาร จนกระทั่งเมื่อมีการทำซ้ำหรือทำรูปแบบเดียวกันต่อมาและได้รับการยอมรับ รูปแบบดังกล่าวก็กลายเป็นจารีตประเพณีทางรัฐธรรมนูญไปในที่สุด โดยไม่ต้องมีการบัญญัติไว้แต่อย่างใด

บรรณานุกรม

หนังสือและวารสาร:

- เกษียร เตชะพีระ. (2546). คำตาม. ฟ้ำเดียวกัน. ปีที่ 1 ฉบับที่ 3 กรกฎาคม – กันยายน. ชาญวิทย์ เกษตรศิริ. (2538). ประวัติการเมืองไทย. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์ดอกหญ้า.
- ทักษ์ เฉลิมเตียรณ. (2548). การเมืองระบบพ่อขุนอุปถัมภ์แบบเผด็จการ. กรุงเทพฯ: มูลนิธิตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์.
- ธานินทร์ กรัยวิเชียร. (2520). พระมหากษัตริย์ไทยในระบอบประชาธิปไตย. กรุงเทพฯ: กรมวิชาการ กระทรวงศึกษาธิการ.
- อรรถศักดิ์ เพชรเลิศอนันต์. (2550). “ข้ออ้าง”การปฏิวัติ-รัฐประหาร กบฏในการเมืองไทยปัจจุบัน: บทวิเคราะห์และเอกสาร. กรุงเทพฯ: มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์.
- นครินทร์ เมฆไตรรัตน์. (2549). พระผู้ปกเกล้าประชาธิปไตย: 60 ปีสิริราชสมบัติกับการเมืองการปกครองไทย. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- บวรศักดิ์ อุวรรณโณ. (2547). กฎหมายมหาชน เล่ม 2. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์วิญญูชน.

บุญชนะ อุตถากร. (2526). **บันทึก วิเคราะห์และวิจารณ์ 16 นายกรัฐมนตรีของไทย**. มุลนิธิ ศ.บุญชนะ อุตถากร เพื่อการศึกษาและวิจัยจัดพิมพ์.

ปรีดี พนมยงค์. “**แจ้งพิทักษ์เจตนารมณ์ประชาธิปไตยสมบูรณ์ของวีรชน 14 ตุลาคม**”. ในปรีดี พนมยงค์ กับสังคมไทย. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์. 2526.

ยศ สันตสมบัติ. (2533). **อำนาจ บุคลิกภาพ และผู้นำการเมืองไทย**. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

ยาสุกิจิ ยาดาบ. (2550). **บันทึกของชุดญี่ปุ่น ผู้เห็นเหตุการณ์ปฏิวัติ 2475 การปฏิวัติและการเปลี่ยนแปลงในประเทศไทยสยาม**. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มติชนปากเกร็ด.

ราชกิจจานุเบกษา เล่ม 74 ตอนที่ 76 วันที่ 16 กันยายน 2500.

ราชกิจจานุเบกษา เล่ม 108 ตอนที่ 36 วันที่ 26 กุมภาพันธ์ 2534.

ว.ช.ประสังสิต. (2492). **ปฏิวัติรัฐประหาร และกบฏจลาจล ในสมัยประชาธิปไตยแห่งประเทศไทย**. พระนคร: โรงพิมพ์ บริษัทรัฐภักดี จำกัด.

สมชาย ปรียาศิลปกุล. (2550). **สถาบันกษัตริย์ในระบอบประชาธิปไตย**. วิชาษา. ปีที่ 6 ฉบับที่ 1 ลำดับที่ 41 วันที่ 16 มีนาคม – 30 เมษายน.

สุพจน์ ด่านตระกูล. (2550). **ประวัติรัฐธรรมนูญ**. นนทบุรี: สถาบันวิทยาศาสตร์สังคม (ประเทศไทย).

สำนักงานพระราชสุริยาทนายความ. (2519). **คำสั่งคณะปฏิรูปการปกครองแผ่นดิน และรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ.2519**. กรุงเทพฯ: ห้างหุ้นส่วนจำกัด อักษรบัณฑิต.

หยุด แสงอุทัย. (2513). **คำบรรยายชั้นปริญญาโท คณะรัฐศาสตร์ หลักสูตรรัฐธรรมนูญ และกฎหมายเลือกตั้งทั่วไป**. กรุงเทพฯ: คณะนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

สิ่งพิมพ์อิเล็กทรอนิกส์:

สมศักดิ์ เจียมธีรสกุล. “The King and I: รายงานการเข้าเฝ้าของทูตอังกฤษ

ปี 2500 ในหลวงทรงมีพระราชดำรัสถึงการเมืองไทย” แหล่งที่มา http://somsakwork.blogspot.com/2006_07_01_archive.html (22 ธันวาคม 2551).

ปิยนุตร แสงกนกกุล. “**รัฐประหารในระบบกฎหมายไทย**” แหล่งที่มา <http://www.onopen.com/wp-print.php?p=1036> (19 พฤศจิกายน 2550).